

Вазов Іван

Біографія

ВАЗОВ, Іван Мінчев (27.06. 1850, Сопот — 22.09.1921, Софія) — болгарський письменник.

Літературна спадщина В. посідає виняткове місце в історії болгарської літератури, оскільки є епохою в її розвитку.

В. народився в сім'ї заможного торговця в невеликому прибалкансь-кому містечку Сопот (нині Вазовград). Батько поета належав до болгарської фінансово-торговельної буржуазії, перебував на позиціях патріархальних устоїв і традицій, водночас поділяючи ліберальні погляди. Матір В. постає у спогадах сина життєрадісною красунею, співачкою, наділеною гумором. Саме завдяки їй В. заохотився до читання книжок.

Початкову освіту В. здобув у місцевій школі, був помічником учителя в м. Калофер. Протягом року навчався у Пловдивській гімназії. На цьому його систематична освіта закінчилася.

У ранній, сопотський, період життя і творчості (1868-1870) майбутній письменник пережив перше сильне захоплення красунею Катериною Караоглу, дружиною болгарського негоціанта. Більшість віршів, на які його вона надихнула, пропали під час погрому, а вцілілі увійшли згодом у збірку "Травневий букет" ("Майска китка", 1880).

У 1870—1872 рр. В. перебував у Румунії, сюди до свого брата його відправив батько, бажаючи залучити сина до комерції. "Ах, лиш голод, розумів він, Сину вірші принесуть!" — згадає згодом письменник у поезії "Безсонні ночі" Проте В., як у схожій ситуації півстоліття тому й Г. Гейне, торгівля не зацікавила. Тут декілька місяців він провів у середовищі болгарських політичних емігрантів, поділяючи зі своїми бездомними земляками негаразди життя на чужині, зустрічався з Л. Каравеловим, Хр. Ботевим. Обидва вони справили великий вплив на В., при тому, що соціалізм, про який мріяв Вотив, був органічно неприйнятний для В. Тут він зачитувався віршами Д. Чинтулова, революційною поемою Г. Раковського "Лісовий подорожній", творчістю болгарського поета П. Славейкова. Його вчителями стануть В. Гюго і Т. Шевченко, О. Пушкін і М. Лермонтов. У багатьох його віршах у подальшому зустрічатимуться ремінісценції з їхніх творів.

Друкуватися В. розпочав з 1870 р. Перша помітна віха — поезія "Сосна" ("Борът", 1872), де в образі могутньої сосни, зваленої стихією, читачі побачили сумну долю Болгарії, позбавленої незалежності. Невибаглива за своєю тематикою і звучанням, вона була все ж таки дуже зацікавлено сприйнята громадськістю.

Сюди ж, у Румунію, В. прибуде вдруге у 1876 р., після розгрому Квітневого повстання, рятуючись від арешту. Багато чого трапиться на його життєвому шляху за ці 4 роки: він учителюватиме в м. Свіленград, працюватиме перекладачем при французькому інженері на прокладенні залізничної колії в м. Пернік; стане членом таємного революційного комітету в Со-поті. Тепер це вже не юнак під опікою батька, а

майже сформована особистість. Тут, у Румунії, де консолідувалася болгарська революційна еміграція, В. опублікував три перші поетичні збірки: "Прапорі гусла" ("Пряпоречи гусла", 1876), "Жалі Болгарії" ("Тъгите на България", 1877), "Визволення" ("Избавление", 1878). У них відображені різноманітні моменти в історії країни: революційне піднесення народу напередодні і під час Квітневого повстання, його розгром і визволення країни від османських поневолювачів н результаті боротьби болгарського народу і російсько-турецької війни 1877—1878 рр. Збірки єдині за інтонацією. Це відверто емоційний пафос, ораторські вигуки, гучна, лунка ліра: "Кро-н'ю сочаться глибокі рани, / Чорні в скорботі мерзнуть Балкани" ("До моєї ліри", зб. "Жалі Болгарії"). В. вступив у болгарську літературу и той період, коли в ній, ще лише в муках народжуваний, цінувалося перш за все змістовне начало. Громадськість чекала від поезії "сполошного дзвону", "прапора".

Слова "суворого віку обранець бентежний", сказані В. про болгарського "апостола" Раковського, стосуються і самого поета. Життя його до кінця 90-х років було тривожним: багато переїздів, часта зміна місць проживання, короткотривале перебування в тому чи іншому місті, багато вражень, служба під час російсько-турецької війни 1877-1878 рр. В. — співробітник канцелярії свіштовського віце-губернатора, потім — молодший чиновник з особливих доручень російської адміністрації, голова окружного суду в Берковіці, редактор журналів "Наука", "Зоря"; у 1897 р. на короткий час зайняв пост міністра народної освіти. Лише наприкінці 90-х років вийшов у відставку і цілком віддався літературі. У 1890 р. одружився, але шлюб його виявився нещасливим і недовгим.

Окреслюючи логіку творчості В., слід говорити швидше не про зміну його письменницького кредо, а про розширення сфери письменницької уваги. В поезії "Нам не треба славою впиватись" (зб. "Сливниця" — "Сливница", 1886) В. каже: "Слава всім ... / Хто для майбутньої будівлі / Цеглу до цеглини вперто зносить". В. зробив надзвичайно багато "для склепіння майбутньої будівлі" болгарської літератури. У цьому плані особливо плідними були три періоди його творчого шляху: пловдивський (1880—1886), одеський (1887—1889) і останній, софійський (1889—1921). У Пловдиві він створив поетичні збірки "Гусла" ("Гусла", 1881), "Поля і ліси" ("Поля и гори", 1884). До першої з них увійшов цикл віршів і поем "Епопея забутих" ("Зпопея на забравените"). У часи суспільної апатії В., намагаючись воскресити енергію в народі, схожий на його героїв, "ідеалістів", які віддали своє життя вітчизні. Це — Паїсій Хілендарський, літописець, революціонер Георгі Раковський, гайдуцькі воєводи Стефан Караджа, Тодор Каблешков, Георгі Бенковський, Васіл Левський.

У Пловдиві В. звернувся до прози. Перша значна прозаїчна спроба — повість "Митрофан і Дормидольський" ("Митрофан и Дормидолски", 1881). У повісті, відтворюючи примітивне, темне середовище глухого провінційного містечка, письменник змальовує колоритні постаті двох друзів, розповідає про їхню дружбу і ворожнечу. Повість увібрала уроки Л. Каравелова і М. Гоголя. Починаючи з неї, увага В. спрямовуватиметься на вивчення побуту, звичаїв, повсякденного життя, це стане

предметом зображення і в гумористичній повісті "Наша рідня" ("Чичов-ци", 1885).

У 1883 р. В. написав повість "Знедолені" ("Немили — недраги"), у якій постає "дно" болгарської еміграції в Румунії, середовище безпритульних блукачів, колишніх учасників повстанських загонів. Вражає контраст між злидненим життям "босоти", непривабливістю їхнього побуту і високим самовідданим ідеалізмом.

Два роки (1887-1889) В. провів в Одесі, куди змушений був приїхати, рятуючись від репресій проти русофілів. На українській землі В. написав роман "Під ігом" ("Под игото"), який став не лише першим романом письменника, а й першим справжнім романом у молодій тоді болгарській прозі, явищем видатним. Рукопис роману привезе у Софію російська дипломатична пошта, а опублікований він буде в 1890 р. у щойно заснованому збірнику "Фольклор, наука і література" (кн. I—III). Окремим виданням у новій редакції вийде в 1894 р. "Я поставив собі за мету змалювати життя болгар в останні дні рабства і відтворити революційний дух Квітневого повстання", — так В. сформулював свій задум. Коли ми читаємо про містечко Б'я-ла-Черква, перед нами з попелу пожарищ постає колишній Сопот з його своєрідним побутом, патріотично налаштованим населенням, край, де проминули дитинство і юність В. Побутові сцени роману передають чар патріархальної романтики і водночас не приховують пов'язаних з нею відсталості та грубості. Дядечко Марко — добродушний глава численного сімейства, в домі якого розпочинається дія роману, несе в собі багато традиційних рис болгарина, його образу і психології: любов до дому, сім'ї, прагнення до порядку, культ просвіти. Він готовий допомогти революціонеру, який потрапив у біду, але особисто він проти повстання, бо не може повірити, що "жменька молокососів з кремінними рушницями" подолає Оттоманську імперію. В образі Марка В., за його словами, змалював свого батька. Вечірня трапеза чорбаджі Марка в колі сім'ї під відкритим небом, у дворі, що тоне в зелені, відтворює деталі затишної обстановки сопотського побуту.

Роман розпочинається з появи в Б'яла-Черкві Бойчо Огнянова — головного героя, втілення прийдешньої революційної бурі, і закінчується його смертю. Видатна історична подія, увійшовши в побут провінційного містечка, перевертає віками сформований уклад, визначає атмосферу розмов у сімейному колі, кав'ярні, на шкільному екзамені, на посиденьках, любительському спектаклі. В. поєднує історію і побут.

На фоні розгрому повстання на весь зріст зводиться велетенська постать сильного — і тілом, і духом — селянського парубка Боримеч-ки. Саме йому належать слова: "По-вашому, якщо загинула Клісура, то, виходить, і вся Болгарія загинула?" Вибудовуючи величне склепіння свого твору, В. бере уроки у В. Гюґо, автора епопеї "Знедолені". Це прослідковується на поєднанні пригодницької романтичної інтриги та епічної реалістичної розповіді, на характері мелодраматичних ситуацій. Художня традиція, біля витоків якої стоїть вазовська епопея, продовжена болгарськими романістами Д. Талевим у його тетралогії про Македонію, Г. Караславовим в епічному циклі "Прості люди".

До долі героїв роману, які zostалися жити, В. звернувся у другому романі "Нова земля" ("Нова земя", 1896). Тут змальоване життя Болгарії, починаючи з пожежі в Б'яла-Черкві (1877) і закінчуючи пловдивським переворотом, який призвів до проголошення в 1885 р. об'єднання Східної Румелії і Болгарського князівства. Головний герой — Стремський, син чорбаджі Марка. Ідеалізуючи патріархальний уклад, він негативно ставиться до соціалістичного руху, переживає любовну драму. За словами В., у Стремському він змалював самого себе.

У романі "Казаларська цариця " (1893) на широкому соціальному фоні 90-х — початку 900-х років письменник змалював особисту драму вчительки Цонки Хрусанової із с. Казалар, яка отримала прізвище після спектаклю, в якому виконувала роль цариці Тамари.

З 90-х років історико-героїчна тематика у В. змінюється на соціально-викривальну. Написані у різні роки повісті, оповідання, нариси були зібрані в книгах: "Повісті та оповідання "(18911893), "Подряпини та плями "("Драски и шар-ки", 1895), "Бачене та чуто "("Видено и чуто", 1901), "Строкатий світ "("Пъстър свят", 1903). Демократ-просвітник В. не міг прийняти встановлений після визволення порядок, буржуазну дійсність, коли "героями" дня стають фальш, хижацтво, казнокрадство, меркантилізм. На думку В., "теперішнє може дати життя лише сатири". Гіркота, біль, іронія пронизують багато оповідань В., майстра малих форм прози. Симпатії автора на боці простих людей, трудівників, "лицарів добра" ("Дід Йоцо дивиться " — "ДядоЙоцо гледа", "Болгарка"— "Българка").

Для настроїв і думок В. на межі століть характерні поетичні збірки "Пісні блукальця "("Скит-нишки песни", 1889), "Звуки "("Звуци", 1897), "Під нашим небом "("Под нашето небе", 1900). Важливою стає тема природи, її первісної краси; з'являються мотиви душевної самотності, тута за втраченим ідеалом національного Відродження. Одна з останніх поетичних збірок В. — "Бузок запах" ("Люлека ми замириса", 1919). Включені сюди вірші В. вважав "найчарівнішими-ми і найпоетичнішими" в усій своїй ліриці. Вони надихнуті останнім коханням поета до письменниці Євгенії Марс: "Тихі струни — не трубні звуки, / Трепет солодкий чарівної муки / Заходу пісня" ("Спогадів відрада і печаль "). У "Недоспі-ваній пісні"В. розповідає про те, що він оспівував батьківщину, і через те не насмівився розкрити у своїй творчості "святая святих" своєї душі.

В історичних повістях "Светослав Тертер ", "Іван-Олександр" (1907), у циклі історичних балад "Легенда про Царівну""(1910), пов'язаних з історією старої болгарської столиці Тирново чи навіяних руїнами резиденції болгарських царів — Царевцем, В. летить думкою у далеке минуле країни, поетично його оспівуючи.

Драми та комедії В. увійшли в історію національного театру і драматургії, заклали основи репертуару болгарських театрів ХХ ст., вплинули на сучасних драматургів. Це, зокрема, історичні драми В. "До прірви" ("Към пропаст", 1910), "Борислав"(1909), "Івайло"(1913), "Престол" (1921); п'єси сатиричні і соціально-побутового характеру, найкраща з-поміж яких "Шукачі прибуткових місць" ("Службогонци, 1903"); авторські

інсценівки прозових творів ("Вигнанці", 1894 — за повістю "Знедолені"; "Під ігом", 1911).

Багаторічна плідна літературна діяльність В. забезпечила йому ще за життя місце класика, патріарха болгарської поезії та прози. Утім, він це і передчував:

І я піду, як дні мої настануть, Трава зросте над прахом по мені. Хтось там хвалитиме, хтось буде ганить, Але мої звучатимуть пісні.

Пустих імен багато час розвіє, Зметуть літа, безжалісно страшні, Пил забуття назавжди їх покриє, Але мої звучатимуть пісні.

("Мої пісні", пер. Д. Білоуса)

Похований В. у центрі Софії, на площі побіля старовинної церкви Св. Софії. Над його могилою — величезний камінь, доправлений з улюбленої ним, не раз оспіваної гори Вітоші.

Українською мовою твори В. перекладали з 90-х років XIX ст. (поетичні переклади П. Іра-бовського, 1891). Роман "Під ігом" у 1901 р. переклав В. Щурат; в українському перекладі опубліковані оповідання "Чи йде?"(1900) і "Павло" (1908). У вітчизняний період вийшли друком "Оповідання" (1950, пер. П. Тичини), роман "Під ігом"(1950, пер. К. Млинченко). Окремі прозові твори В. переклали О. Копиленко, О. Кундзіч, А. Чердаклі та ін. Збірку "Поезії" (1985) видано в перекладі Д. Білоуса, ряд віршів переклали Р. Лубювський і В. Колодій. Слід зазначити, що на творчість класика болгарської літератури певний вплив справила творча спадщина Т. Шевченка. Наприклад, поема В. "Громада" і вірші кінця 70-х років ("Іванка ", 1878; "Красуня ", 1879 та ін.) позначені впливом Коб-зиря. Факт творчої спільності між поемою Г. Шевченка "Сон" і поемою В. "У царстві са-модив" встановив В. Велчев. В. належить розіідка про М. Костомарова (опубл. 1957).

7* : Укр. пер. — У ярмі.— Харків, 1930; Болгарка. — К., 1952; Оповідання. — К" 1954; Під ігом. — К., 1957; Перодряп // Райдуга. — К., 1982 — В. 3; Бели-мслсць // Книга пригод. — К., 1983; Мої пісні // Колодій В. Братерство. — Львів, 1985; Поезії. — К., 19K5. Рос. пер. — Соч.: В 6 т. — Москва, 195e>—1957; ИіЛрамное: В 2 т. — Москва, 1977.

Літ.: Гольберг М.Я. Иван Вазов. — К., 1976; Державин Н.С. Иван Вазов. — Москва-Ленинград, 1948; Иван Вазов. Биобибл. указ. — Москва, 1962; Миха-льская Н.П. Лит.-крит. взгляды И. Вазова: Вазов и русская литература//Славянская филология. Статьи и монографии: В 2 т. — Москва, 1954; Тичина П. Иван Вазов // Тичина П. Вибр. твори. — К., 1957 — Т. 3; ЦаневаМ. Роман Ивана Вазова "Под игом". — Москва, 1975.

Л. Шахова